

NEZİHE ARAZ'IN “KUTLU MELEK” ADLI OYUNUNDA HACI BEKTAŞ VELİ KARAKTERİNİN, OYUN KİŞİSİ OLARAK ELE ALINIŞI VE İNCELENMESİ

Birgöl YEŞİLOĞLU GÜLER*

Özet

Orta Asya'dan Anadolu'ya gönderdiği müritleriyle Türklüğün, Türk dilinin, İslamiyet'in, Alevi ve Bektaşî öğretisinin en güçlü isimlerinden olan Ahmed Yesevi ve öğrencisi Hacı Bektaş Veli; tarihi, dinî ve edebi kişilik olarak pek çok alanda araştırma konusu olmuştur. Adlarına sıklıkla din ve edebiyat alanlarında yapılan çalışma ve incelemelerde rastlanır. Türk Edebiyatı, Türk İslam ve Anadolu Alevi kültürünün önemli isimlerinden olan Hacı Bektaş Veli ve Ahmed Yesevi, Türk tiyatrosu metinlerinde kullanılmış mıdır? Kullanılmışsa, oyun kişisi olarak sahneye nasıl ve hangi yönleriyle aktarılmıştır? Bu çalışmada, Nezihe Araz'ın yazdığı “Kutlu Melek” adlı oyundan yola çıkılarak, tiyatro sanatının oyun kişisi olarak Ahmed Yesevi ve Hacı Bektaş Veli'yi nasıl değerlendirdiği sorusunun yanıtı aranmıştır. Oyun, Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu birliğini kurması ve Türklerin Anadolu'ya yerleşmesine yardımcı olması için Asya'dan Anadolu'ya Ahmed Yesevi tarafından gönderilmesini ve yedi yıl süren bir yolculuktan sonra Anadolu'da bir Alevi köyüne gelerek öğretisini yaymak amacıyla eğitim ve öğretime başlamasını anlatır. Hacı Bektaş Veli'nin köyün “Bacılar” grubunun lideri “Kutlu Melek” ile birlikte Türklerin Anadolu'ya yerleşme sürecini sergileyen oyun, Hacı Bektaş Veli'nin Türk tiyatrosu metinlerinde oyun karakteri olarak ele alınmasının en iyi örneklerinden biridir.

Anahtar Kelimeler: Tiyatro, oyun kişisi, Nezihe Araz, Kutlu Melek, Hacı Bektaş Veli, Ahmed Yesevi

APPROACHING AND REVIEWING HACI BEKTAS VELÎ AS A CHARACTER OF THE STAGE PLAY NAMED “KUTLU MELEK” WHICH IS WRITTEN BY NEZİHE ARAZ

Abstract

With his disciples sent from Cental Asia to Anatolia, Ahmed Yesevi, who was one of the strongest names of Turkish community, Turkish Language, the Muslim world, Alewi and Bektashi doctrines and his student Hacı Bektashi Veli, have been searched in many fields as historical, religion and literary characters. Their names are often come across by the works

* Öğr. Gör., Uludağ Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sahne Sanatları Bölümü Dramatik Yazarlık Ana Sanat Dalı, Bursa/Türkiye, byesiloglu@hotmail.com

and reviews related to religion and literature. Have Ahmed Yesevi and Hacı Bektashi Veli who were the most important names of the Turkish literature, Turkish-Islam and Anatolian Alewi culture been used in theatre scripts? If they have been used, how and on which ways are they adapted as a character of the stage? In this review, the answer of the question that how Ahmed Yesevi and Hacı Bektashi Veli have been evulated as the characters of drama, has been searched based on the stage play called “ Kutlu Melek ” which is written by Nezihe Araz. The text represents that Hacı Bektashi Veli building up the Anatolian union and has been sent from Asia to Anatolia for helping the Turks to settle down to Anatolia and after a seven years of travelling his coming to an Alewi village and starting his education and training. This text which shows the time course of Hacı Bektashi Veli’s settling down to Anatolia with Kutlu Melek who was the leader of the group “ Bacılar ” (The Sisters) and the Turks, one of the best examples of how Hacı Bektashi Veli’s been evulated as a character of the stage play in the Turkish theatre scripts.

Keywords: Theatre, character of the play, Kutlu Melek, Nezihe Araz, Hacı Bektaş Veli, Ahmed Yesevi

Giriş

İnsanı insana, insanla anlatma sanatı olan tiyatronun yaşadığı topraklar ve kültürler üzerindeki var olma mücadelesini yüzyıllardır sürdürdüğü gözlenmektedir. Dramatik malzeme kaynağını Anadolu toprağı ve kültüründen alan Türk tiyatrosu metinlerinde, edebi ve tarihi kişiliklerden yola çıkılarak başarıyla kurgulanmış oyun kahramanlarına rastlamak mümkündür. Cumhuriyet dönemi kadın oyun yazarlarından Nezihe Araz’ın Kutlu Melek adlı oyununda tarihi bir malzemedan yola çıkılarak dramatik kurgunun edebi ve dini kişileştirme üzerinden sahneye aktardığını söylemek doğru bir değerlendirme olacaktır. Söz konusu oyunda, Türklerin Anadolu’yu kendilerine yurt edinmelerinden sonraki dönemde Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş felsefesine önemli etki ve katkıları olduğu kanıtlanan Ahmed Yesevi, öğrencisi Hacı Bektaş Veli ve Yesevi-Bektaşî öğretisinin devamı olarak kabul gören önemli isimlerin oyun karakterleri olarak ele alındığı görülmektedir. Kutlu Melek oyununda Ahmed Yesevi ve öğretisi tiyatral bir yönelişle sahneye aktarılırken öğretinin devamı olarak kabul gören Hacı Bektaş Veli ile diğer isimlerin oyun kişileştirmesi ekseninden kurguya hizmet ettikleri gözlenmektedir. Küçük bir beylikten büyük bir imparatorluğa ulaşan Osmanlı hanedanlığının gelişiminde Yesevi ve Bektaşî öğretisinin, önde gelen isimlerinin etkili olduğu bilinmektedir. Bu kişilerin başında “ilk dönem Osmanlı sultanlarının yanında, İslamiyet’i temsil eden kişilerin kimler olduğuna baktığımız zaman Hacı Bektaş Veli’nin takipçileri Edebali, Abdal Musa ve Geyikli Baba gibi” (Tekin 2012: 495) sufilerin geldiğini söylemek mümkün olacaktır.

Söz konusu bu çalışmada edebiyat, tarih, tasavvuf ve dinin ele alıp incelendiği Ahmed Yesevi ve Hacı Bektaş Veli karakterine tiyatro ekseninden bakılmaya çalışılacak, söz konusu bu isimlerin dramaturgik açıdan nasıl değerlendirildikleri araştırılma konusu olacaktır. Dramatik malzeme kaynağını tarihten alan söz konusu bu incelemenin çalışma alanlarını tarihin, edebiyatın, tiyatronun ve dramaturginin oluşturduğunu belirtmek doğru bir saptama olacaktır. Ahmed Yesevi ve Hacı Bektaş Veli'nin eserleri arasındaki benzerliklerin ve öğretileri arasındaki paralelliğin saptanması önem kazanmaktadır. Yesevi öğretisinin iki önemli eseri olarak kabul gören, Divan-ı Hikmet ve Fakr-name ile Hacı Bektaş Veli'nin Makalat adlı eseri arasındaki benzerlikler araştırmalarla ortaya konulmuştur. Adı geçen eserlerin ele aldığı ve işlediği konular açısından birbirlerine paralellikler gösterdiğini söylemek mümkün olacaktır. "Fakr-name + Divan-ı Hikmet ile Makalat arasında büyük benzerlikler vardır. Her ikisinde de Türklük açık bir biçimde görülmektedir. Anadolu ve Balkanlar'daki Müslüman Türk halkı, Hoca Ahmed Yesevi'nin, Hünkâr Hacı Bektaş Veli'yi Anadolu istikametinde görevlendirdiğine inanmaktadır. Bu görevlendirmenin meyveleri apaçık ortadadır. Ahmed Yesevi'nin Türkistan'da yaptığı kutsal görevi, Hacı Bektaş Veli, Anadolu ve Balkanlar'a taşımıştır. Her iki büyük Veli de insanımızı daha üstün insan haline getirmek için çaba sarf etmişlerdir. Her iki gönül adamının, erkeğin yanı sıra kadın eğitimine de çok büyük önem verdiklerini görüyoruz. Her ikisi de Kur'an ve Hadis'i birinci kaynak olarak almışlar ve ilmin öncülüğünde yürümüşlerdir. Ahmed Yesevi, sade bir dille Türkçe hikmet söyleme geleneğinin öncüsü olmuştur. Yesevi gelenekli hikmetler, ulaştığı tüm bölge insanları için kaynaştırıcı bir rol oynamıştır. Bu arada Ahmed Yesevi, Hacı Bektaş Veli geleneği çerçevesinde de Türk İslam edebiyatının en güzel örnekleri yazılmış ve söylenmiş" (Korkmaz: 344) olduğunu belirtmek doğru olacaktır. "Fakrlık, zahiri olarak yoksul bir hayat sürmek olduğu kadar, kişinin fenafı'llaha ulaşmak için yapacağı bir takım mücadeleleri ve geçeceği makamları ifade eden tasavvufi bir istilaktır. Bu makamları anlatan eserler ise Fakr-name adını alır. Ahmed Yesevi'nin öğrencileri tarafından yazılmış olan Fakr-namesi ile Hacı Bektaş Veli'nin Makalat'ındaki dört kapı-kırk makam arasındaki benzerlikleri araştırıldığında; Velayetname ile bizzat veya Şeyh Lokman-ı Perende vasıtasıyla birbirine bağlanan iki Türk mutasavvıfının, Türkistan'da başlayan tasavvuf geleneğinin temsilcileri olduklarını; her ikisinin de maddeten olmasa bile manen mürid-mürid münasebetinde olduklarını gösterir." (Güzel, 1992: 33-43). Ahmed Yesevi'nin ölümünden sonra öğrencileri tarafından kaleme alınmış olan Divan-ı Hikmet adlı eserdeki şiirler, Türk tasavvuf edebiyatının bilinen en eski örneklerden biri olduğunu söylemek mümkün olacaktır. "Ahmed Yesevi'nin tasavvufi manzumelerini içine alan bu ünlü esere Divan-ı Hikmet derler; çünkü o manzumelerin hepsi ayrı ayrı bir 'hikmet'tir. Anadolu Türklerinde bu tarz tasavvufi manzumelere nasıl 'ilahî' adı veriliyorsa, Doğu Türklerinde de Ahmed Yesevi'nin ve o tarzda şiirler yazan diğer dervişlerin eserlerine umumiyetle 'hikmet' derler; bu sebeple, Divan-ı Hikmet unva-

nının yalnız Ahmed Yesevi'nin şiir mecmuasına has bir unvan olmadığı, hatta belki daha kuvvetli bir ihtimal ile bu ismin ona sonradan verildiği iddia olunabilir. Daha önceki asırlara ait elimizde açık bir belge bulunmamakla beraber, herhalde X. asırdan beri bu cins manzumelere 'Hikmet' denildiğini kesin olarak biliyoruz" (Köprülü, 1993: 119). Söz konusu bu eserlerin, Fakr-name, Divan-ı Hikmet ve Makalat'ın tarih karşısında eskimeyen değerlerinin kanıtı olarak sayısız araştırmaya konu teşkil ettiklerini belirtmek doğru bir saptama olacaktır. "Hoca Ahmed Yesevi'nin eserinde, başlıca iki mühim ve esaslı unsur göze çarpar: İslami, yani dini-tasavvufi unsurla; milli, yani halk edebiyatından alınan unsur. İslami unsur mevzu'da, yani esasta daha kuvvetli olduğu halde, milli unsur, bunun aksine şekil ve vezinde daha göze çarpar bulunuyor. İslamiyet çevresine yeni giren ve bu yeni dinin esaslarını anlamaya büyük bir istek gösteren Türkler, şeklen kendilerine hiç yabancı gelmeyen bu esere tabiatıyla kıymet veriyorlardı; esasen mevzu bakımından da kendilerini çok fazla ve çok samimi bir surette ilgilendirdiği için, Divan-ı Hikmet halk kitleleri arasında derhal kutsi bir mahiyet aldı" (Köprülü, 1993: 164). Ahmed Yesevi öğretisi ve Hacı Bektaş Velî'nin etkisiyle Anadolu'da oluşan Bektaşilik tarikatı, Anadolu Türklerinin kültürel yapısının oluşumunda önemli boyutlarda etkili olmuş, özellikle Anadolu Türkleri üzerindeki etkisi günümüze değin gücünü yitirmeden devam etmiştir. "Hacı Bektaş Velî'nin ölümünden sonra, onun etrafında oluşan kült ve inanç sistemi üzerinde kurulan Bektaşilik, kaynağını Horasan Melamiliğinden alan, Şamanilik, Hurufilik, Batınilik ve Şiilik etkilerini tasavvuf potası içinde eritip yepyeni bir hüviyetle ortaya koymuş bir tarikattır." (Fıglalı 2006: 177).

1. Ahmed Yesevi'nin Türkler Üzerine Etkisi ve Bektaşilik

"Ahmed Yesevi'nin Türk tarihindeki ehemmiyeti, yalnız beş-on parça yahut birkaç cilt tasavvufi manzumeler yazmış eski bir şair olmasında değil, İslamiyet'in Türkler arasında yayılmaya başladığı asırlarda, onlar arasında ilk defa bir tasavvuf mesleki vücuda getirerek ruhlar üzerinde asırlarca hüküm sürmüş olmasındadır. Ondan önce Türkler arasında tasavvuf mesleklerine girmiş adamlar yok değildi; lakin onlar, ya büyük İslam merkezlerinde Acem kültürünün te'siri ile Acemleşmişler yahut yeni dinin umumileşmesi için büyük Türk kitleleri arasına girerek orada unutulup gitmişlerdi; içlerinden hiçbiri, kendilerinden sonra da yaşayıp devam edebilecek kuvvetli bir şey te'sisine muvaffak olamamıştı; hâlbuki Hoca Ahmed Yesevi kuvvetli şahsiyetiyle, Türkler arasında asırlarca yaşayan büyük bir tarikat kurdu ki bu bir Türk tarafından ve Türkler arasında kurulmuş olan ilk tarikattır" (Köprülü, 1993: 114).

Gölpınarlı, Vilayet-Name adlı eserinde Abdal Musa'nın, "Pend ve Nasihat-Name" adını taşıyan kısacık risalesini ihtiva eden ilk risalenin sonundaki kayda, Giritli Derviş Ali (Resmi Ali Baba) tarafından istinsah edilen Vilayet-Name'nin ilk yapırağı üzerindeki kayda ve 1291'de bütün tarikat silsilelerini toplayıp bir "Silsile-

Name” meydana getirirken Hacı Bektaş adının altına “Bektaşiyye” sözünü ve bu sözün altına yazmış olduğu tarihin kaydına dayanarak Hacı Bektaş Velî'nin ölümünü 1270-1271 olarak kabul etmektedir. (Gölpınarlı, 1995: s. XXIII-XXIV). “Ahmed Yesevi'nin hangi tarihte doğduğunu açık olarak bilmemekle beraber bunun V. Asrın ortalarına rastladığını tahmin edebiliriz. An'aneye göre yüz yirmi yaşından sonra H. 562 (M. 1166-67)'de vefat etmiştir (Köprülü, 1993: s.62). “Ahmed Yesevi ve Hacı Bektaş'ın ölüm tarihleri arasında yüz yıldan fazla bir zaman farkı vardır. Ancak burada Hacı Bektaş'ın dinsel ve toplumsal kimliğinin kökleri, etkileri bir kez daha ortaya çıkar. Bu bilgiler Hacı Bektaş'ın Yesevi geleneği ile bir ilgisinin olduğunu göstermeye yaradığı gibi Ahmed-i Yesevi'nin Türkmenler arasında bir hayli önemli bir kişilik olduğu sonucunu da doğrulamaktadır. Bu göstergeler ışığında birçok araştırmacı; Hacı Bektaş'ın Baba İlyas'a intisab etmeden önce, bir Yesevi dervişi olmamakla birlikte Yesevi geleneğini koruyan bir tarikata (Haydarilik) mensup olduğunu, Baba İlyas'ın çevresine katıldıktan sonra aynı zamanda Vefailik içinde de olduğunu veya kendi mensubiyetini koruduğunu da söylemektedir” (Say, 2010: 33-34). Ahmed Yesevi'nin Hacı Bektaş'tan bir yüzyıl önce yaşamış olduğu göz önüne alındığında Bektaşiliğin tarikat olarak oluşmasında Ahmed Yesevi öğretisinin etkisi görülmektedir. Köprülü, “Nakşibendiye ve Bektaşiyeye tarikatlarının Hoca Ahmed Yesevi'ye mensup olduğu” (Köprülü, 1993: 108). saptamasını yaptığı dikkat çekmektedir. Anadolu Selçuklu Devleti'ne karşı M.1239 yılında Baba İshak ayaklanması ya da Babai İsyanı denilen Türkmen ayaklanmasının sonucunda, Bektaşiliğin temelini atıldığı ve ortaya çıktığı görüşü kabul gören tarihsel bir bilgidir. “Hacı Bektaş, Babailer isyanından arta kalan Şii-Batını topluluğu çevresine almayı başarmış bir erdi. Sonradan onun adına kurulan kendisini pir tanıyan Bektaşilik de, törenin temelini Fütüvvet yolundan almıştı” (Gölpınarlı, 1992: 3). Köprülü, Bektaşiliğin oluşmasının başlangıç noktası olarak kabul ettiği Babailer isyanını ve sonucunu şöyle değerlendirmektedir; “Anadolu tarihinde en eski ve en mühimi, meşhur Babailer hadisesidir: Sultan Gıyasü'd-Din Keyhüsrev zamanında, Horasanlı Baba-İlyas'ın müridlerinden Baba İshak, görünüşte şeyhi namına -hakikatte daha fazla kendi hesabına-Amasya, Tokat, Sivas havalisinde birçok taraftarlar peyda ederek Selçuklu devletine karşı isyan edip Selçukluların o zamanki zaafından faydalanarak oldukça nüfuz kazanıyor, hatta Gıyasü'd-Din, bunlara karşı Konya'yı bırakarak aile ve hazinesiyile Kubadiye hisarına çekilmeğe bile mecbur oluyor, adeta yeni bir din neşri ile etrafına kendi için canını feda hazırlı hakiki mü'minler toplayabilen Baba İshak, nihayet Mübarizü'd-Din Armağan Şah tarafından Amasya'da muhasara ve esir edilerek idam olununcaya kadar (H. 637/M. 1239-40), Selçuklu devletini epeyce uğraştırmış, yormuştur. Kızılbaşlık, Bektaşilik gibi taifelerin teşekkülüne bu Babailer hadisesini mühim bir başlangıç saymak yanlış bir hareket değildir görüşündeyiz” (Köprülü, 1993: 207-209).

“Bektaşiliğin temel ilke ve kurumları, XIII. yüzyılda, Hacı Bektaş Velî tarafından oluşturulmuştur. Hacı Bektaş Velî, Sulucakarahöyük'te (bugünkü Hacıbek-

taş İlçesi) kurduğu dergâhında ‘Horasan Türk Tasavvuf Geleneği’ temelli öğretisine göre öğrenciler yetiştirmiş ve yetiştirdiği bu öğrencileri vasıtasıyla Anadolu’nun dört bir yanına dağılmış Türkmen gruplarına ulaşmıştır. Böylece söylemine kitlesel zemin oluşturmuştur. Hacı Bektaş Velî bu stratejisi ile düşüncesini, Anadolu Türk insanının sosyal ve kültürel dünyasına taşırken kendisi de tarihsel bir kişiliğe dönüşmüştür. XIII. yüzyıl sonrası, Hacı Bektaş Velî düşüncesi, yetkin ve karizmatik temsilcilerini kazanır. XVI. yüzyılda Balım Sultan, Hacı Bektaş Velî sonrası Bektaşî geleneğinin ikinci büyük pir’i olur. Tarih boyunca Bektaşî çevrelerde Pir-i Sani olarak anılan Balım Sultan, Bektaşilik kültürüne ait bir ‘Erkanname’ hazırlayarak öğretiyi ritüel ve düşünsel yenilik ve düzenlemeler getirir. ‘Balım Sultan Erkannamesi’ ile Bektaşiliğe ait tüm uygulamalar, genel-geçer, mutlak bir özellik kazanır” (Noyan, 2006: 1).

2. Tarihi Yön Veren Bir İsim: Hacı Bektaş Velî

Hacı Bektaş Velî’nin hayatı, Ahmed Yesevi ile ilgili bağı, Anadolu’ya geliş süreci, Osmanlı Beyliği’nin kurulmasındaki rolü ve Bektaşî tarikatını kurmasıyla ilgili tarihsel bilgiler hakkında, modern tarihçiler ile Hacı Bektaş Velî hakkında yazılmış Vilayetnameler arasında çelişkiler taşıdığını söylemek mümkün olacaktır. Hacı Bektaş Velî’nin hayatı, kimliği hakkında bilgi veren ilk eserler; “Anadolu sahasında yazılan ilk menakıbnamelerden biri olduğu söylenebilen XIV. yüzyıl Türk tasavvuf edebiyatının önemli simalarından Aşık Paşa’nın oğlu Elvan Çelebi’nin 1358 yılında kendi kaleminden çıkan, ‘Menakıbu’l-Kudsiyye’si, (Ocak, 1983: s.31). Eflaki’nin “Menakıbu’l-Arifin”i (1353) ve Aşıkpaşazade Derviş Ahmet Aşiki’nin, “Aşıkpaşazade Tarihi”dir (1480). “Hacı Bektaş kardeşi Menteş ile beraber Horasan’dan kalkıp Sivas’a gelmiş ve orada Baba İlyas’ın müridi olmuş bir derviş idi. Daha sonra kardeşi ile beraber Sivas’tan Kayseri’ye gitmişler, Menteş buradan tekrar geri Sivas’a dönerken Hacı Bektaş Kara Öyük’e gelip yerleşti. Menteş Sivas’ta şehit edildi. Babai isyanına katılmadı ve Anadolu Selçuklu Devleti’nin merkezinden görece uzak ve Türkmen zümrelerinin yoğun yaşadığı bir bölgede Sulucakarahöyük’e yerleşti” (Aşıkpaşazade, 1949: 237). Ahmet Eflaki’ye göre, Hacı Bektaş Velî Mevlana ile (1207-1273) çağdaştır (Eflaki: 412).

Hacı Bektaş Velî’nin; siyasi, manevi ve ilmi kimliğiyle ilgili tarihi kaynaklarda bazı farklılıklar olduğunu gözlemek mümkündür. “14. yüzyıldan itibaren birçok kaynak Hacı Bektaş Velî’yi saygıyla anmakta ve onu bir ‘şeyh’ olarak tasvir etmektedir. Elvan Çelebi, 1358 yılında tamamladığı Menakıbu’l-Kudsiyye’de onu Baba İlyas’ın önemli halifeleri arasında saymakta, üç defa ismen bahsetmekte ve kitabında Hacı Bektaş Velî’yi, andığı diğer halifelerinden daha fazla yer vermektedir” (Elvan Çelebi, 1995: 169-70; Tulum, 2000: 633-37). “Öte yandan 14. yüzyılın ilk yarısında Babai karşıtı cephenin en önemli sesi olan Eflaki onu Mevlana’nın kimi müritlerinin gönlünü çalabilecek kadar önemli bir şeyh olarak” tasvir etmektedir (Eflaki, 2001a: 597-

600; Eflaki, 2001b: 59-60).¹ Gölpinarlı'da, Eflaki'nin Manakıb-al- Arifin adlı eserinde Hacı Bektaş'ın, Mevlana'nın çağdaşı olduğuna ve ona İshak adlı bir dervişini yolladığına dikkat çekmektedir (Gölpinarlı, 1995: 11). Osmanlı tarihçisi Aşıkpaşazade, Hacı Bektaş Veli'yi "keşf ve keramet sahibi olmakla beraber meczup, budala bir aziz, şeyhlikten ve müritlikten çok uzak, müritleri olmayan ve tarikat şeyhliği makamından çok uzak" (Aşıkpaşazade, 1949: s.237-8) olduğunu savunmaktadır. Yıldırım, Aşıkpaşazade'nin bu saptamasını; "Aşıkpaşazade'nin tarihini yazdığı dönemde ait olduğu sosyal ve dini kesimin (Aşık-paşazade dahil) devlet erkanı ile çok yakın ilişki içinde olması itibarıyla hem pratik çıkar ilişkileri bakımından hem de ideolojik yaklaşım bakımından devlet erkanının yörüngesinde ve din ve tasavvuf yorumunu Sünni-Ortodoks anlayışla yakın" (Yıldırım, 2009: 35) olmasına bağladığı görülmektedir.

3. Velayetnamelerin Tarihsel Önemi ve Hacı Bektaş Veli Velayetnamesi

"İslam heterodoksisinin Anadolu ayağının yarattığı teolojinin tespiti ve analizi için, Alevi ve Bektaşî teolojisinin ancak iki kaynak grubuna dayanılarak ortaya konulabileceğini düşünürken bu kaynakları; asırlar boyu giderek gelişmek suretiyle çok zengin ve renkli bir birikim meydana getirmiş olan Bektaşî (aynı zamanda Alevi) menakıbnameleri ve çok daha geniş kapsamlı olan Alevi-Bektaşî nefesleri olarak göstermektedir"² (Ocak, 1983: 13). Hacı Bektaş Veli'nin hayatı, İslami tasavvuf düşüncesi ve Bektaşî öğretisinin temel ilkelerinin günümüze kadar ulaşmasını sağlayan yazılı metinlerin özellikle de Velayetnamelerin önemi bilinen ve kabul edilen bir değerdedir. "Velayetnameler, modern manada tarih kitapları değildir. Bu açıdan baktığımızda manzum veya mensur tarih kitapları da aynı durumdadır. Ancak bu tür eserler bazı efsane ve mit motifleri ile süslenmiş olsa bile üretildikleri ve tüketildikleri çevrelerde tıpkı mitler gibi gerçek kabul edilirler ve söz konusu kişilerin tarihi olarak nesilden nesile aktarılırlar. Yani temsil ettiği gelenek içinde gerçeklerdir (Se-yidoğlu, 1995: 6). Bektaşî Menkabelerinin tarihsel oluşum sürecini ve kültürel olgunlaşmasını yazılı kaynaklarda "Evliya Çelebi'nin ifadelerinden pek açık bir surette anlaşıldığı gibi Batı Türkleri arasına eskiden beri Yesevi tarikatına mensup birtakım dervişler gelmesi -herhalde X. asırdan önce tesbit edilmiş olmak üzere-Ahmed Yesevi ve Hacı Bektaş Veli hakkında bir Bektaşî menkabeşi teşekkülüne sebebiyet vermiştir. Hacı Bektaş'ın Ahmed Yesevi müridi olduğu hakkındaki rivayetlere, ancak X. ve daha sonraki asırlarda yazılmış -Kühü'l-Ahbar ve Evliya Çelebi Seyahatnamesi gibi-kitaplarda tesadüf olunuyor ki bu da Hacı Bektaş Veli'nin mahiyeti hakkında Aşık Paşazade'nin verdiği bilginin doğruluğunu isbat etmektedir. X. asır zarfında teşekkülünü gördüğümüz Bektaşî an'anesi, Hoca Ahmed Yesevi'ye dair menkabevi birçok bilgi vermektedir ki Evliya Çelebi ve tarihçi Ali'nin verdikleri bilgi ile tamamlandığı takdirde, Hoca Ahmed'in Batı Türkleri üzerinde eskiden beri büyük bir nüfuz icra ettiğini açıkça göstermektedir. Bu yüzden, Ahmed Yesevi'nin menkabevi hayatını tamamlamak için, onun Bektaşî an'anesindeki yerini de göstermek mecburiyetindeyiz" (Köprülü, 1993: 48-49). bakışıyla açıklandığı görülmektedir.

Velayetnameler, “Tarikatların gelişmesi, yaygınlaşması ile müritlerin yetişmelerine katkıda bulunmak gibi gayelerle kaleme alınan, Velîlerin, Kur’an ve hadis temelini dayanılarak anlatılan kerametleri ile birlikte, İslam öncesi devirlerin yadigarı bazı efsane ve mit motifleri de eklenerek zenginleşmiş eserlerdendir. Hacı Bektaş Velî’nin hayatı, erkânı, ayini, giyiniş tarzları, kerametleri ve yolu üzerine müritleri ve muhipleri tarafından bir araya getirilmiş menkabelerin toplamı olan Velayetname /menakıbname bu açıdan kıymetli bir eserdir” (Duran 2010: 130). Abdulbaki Gölpınarlı Velayet-name adlı kitabının önsözünde; bu tip eserlerde olağanüstü olaylara, ayrı çağlarda, ayrı yerlerde yaşamış erenlerin buluşup görüşmelerine, tarihe uymasına imkân bulunmayan hikâyelere çok sık rastlandığına vurgu yapmaktadır. “Fakat yaşayan, devrinde tanınan, sevilen, sayılan bir erenin adına örülen bu epik eserlerin bir tarihi yönü olduğuna dikkat çekmektedir. Velayet-Name, Hacı Bektaş’ı Horasan erenlerinden gösterir, Horasan’dan getirir. Eflaki’de aynı bilgiyi verir, Aşık Paşazade de öyle der, kayıtlarla kitabelerde de Hünkar, ‘Horasani’dir. Görülüyor ki tarihe dayanan epik eserlerle menkabelerden, sıkı bir eleştirme sonucunda pekâlâ faydalanabiliriz. Kaldı ki bu eserlerin, devirlerindeki dini inancı, gelenekleri, görenekleri, töreleri, hatta yaşayış tarzlarını göstermesi bakımında ayrıca değerleri vardır” (Gölpınarlı, 1995: VII-IX-XI). Hacı Bektaş Velî’den bahseden modern tarihçilerin ehemmiyet verdiği ve tarihsel geçerliliğine öncelik tanınan kaynaklar dışında en önemli kaynağın Hacı Bektaş Velî Velayetnamesi olduğunu söylemek doğru bir saptama olacaktır. Hacı Bektaş Velî’nin, çocukluğundan ölümüne hayatını, soyunu, yaşadığı yerleri, inancını, kerametlerini, şeyhliğini ve yolunu anlatan Velayetname, Anadolu Bektaşî kültürünün inanç sisteminin kalıplarını somutlaştırarak yazılı hale getirilmesi yanında, tarihi bir gerçeği yazılı metin haline dönüştürmüştür. “Velayetname ve menkabelerde olay daima kahramanın merkez olduğu anlatımlarla ifade edilirken zaman zaman başka bir şahısla ilgili olmak üzere başka mekân, olay ve kahramanlardan da bahsedilir. Bu bağlamda Hacı Bektaş Velî Velayetnamesi de sadece onun menkıbevi hayatını anlatmamaktadır. Hacı Bektaş Velî merkezde olmak üzere Ahmed Yesevi, Caca Nureddin, Sarı İsmail, Kadıncık Ana, Kıvanç Abdal, Seyyid Battal Gazi, Seyyid Mahmud Hayrani, Yunus Emre, Sarı Saltuk, Seyyid Salih, Molla Saidüddin, Akça Koca, Koluçak Hacım Sultan, Ahi Evran gibi tasavvuf tarihimizin önemli isimleri ile ilgili anlatılarla eserin şahıs kadrosu oldukça zenginleşmektedir. Bu yönüyle Velayetname sadece Hacı Bektaş için değil bu isimler için de önemli bir kaynaktır” (Kurtoğlu, 2011: 32). Ocak, Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri adlı kitabında günümüzde çoğu yazma halinde olan ve Bektaşilik öğretisine esas teşkil eden menakıbnameleri; Menakıbu’l-Kudsiye, Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî, Velayetname-i Hacım Sultan, Velayetname-i Abdal Musa, Menakıb-ı Kaygusuz Baba, Velayetname-i Seyyid Ali Sultan, Velayetname-i Sultan Şucauddin, Velayetname-i Otman Baba, Velayetname-i Koyun Baba, Velayetname-i Demir Baba, Menakıb-ı Velî Baba olarak sıralamaktadır. “Bektaşî menakıbnameleri içinde en çok

okunanı, dolayısıyla en tanınmış "Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî Velayetnamesi'dir. Genellikle sadece Vilayetname adıyla da bilinen esere ötekiler içinde bu üstün mevki sağlayan, şüphesiz tarikatın piri Hacı Bektaş'ın menkabelerini ihtiva etmiş olmasıdır" (Ocak, 1983: 31). "Hacı Bektaş Velî Vilayet-Name'sinin en eski nüshası, Hacı Bektaş tekkesinden gelen ve bu gün Ankara Kütüphanesinde bulunan nüshadır. Bu nüsha 1034 yılı Rebiülevvelinde (13.XI 12.XII.1624) istinsah edilmiştir (Gölpınarlı, 1995: s. XXIII). Menakıbnâme dikkatle incelendiğinde, Hacı Bektaş'ın temasta bulunduğu kimselerle ilgili menkabeler nakledilirken, daha önce yazılmış bazı menakıbnâmelerden faydalanılmış olduğu görülmektedir" (Ocak, 1983: 33).

Yazar Nezihe Araz'ın Kutlu Melek adlı oyununda Hacı Bektaş Velî Vilayetnamesi'nde nakledilen menkabelere dayanarak dramatik bir oyun kurgusu yaptığını ve asal oyun kişilerinden biri olarak da Hacı Bektaş Velî'yi kişileştirdiğini söylemek mümkün olacaktır. Oyun aksiyon planını oluşturan eylem bütünlüğünü anlamak açısından Vilayetnamedeki menkabelerde geçen olaylara değinmenin zorunluluğu önemli bir çalışma yönelişi olacaktır. Velayetname'ye göre Hacı Bektaş Velî ile Ahmed Yesevi arasındaki bağı sağlayan, Hacı Bektaş Velî'nin ilk hocası şeyh Lokmanı Parende'nin olduğu tarihsel bir bilgidir. Lokman Parende, Ahmed Yesevi öğretisini Hacı Bektaş Velî'ye aktaran kişi olarak bilinmektedir. "Bektaş Velî'yi daha çocukken ta'lim için Şeyh Lokman-ı Perende'ye teslim ettiler. Lokman-ı Perende, Hoca Ahmed Yesevi halifelerinden, zahir ve batın ilminde çok derinleşmiş bir adamdı. Perendelik nasibini Ahmed Yesevi'den, bir rivayete göre Muhammed Hanefî'den almıştı. Bektaş Velî daha çocukken birçok kerametler gösterdi: Bir gün Lokman-ı Perende onun yanına girdiği zaman, odayı nur ile dolu görüp şaşırды; etrafına baktı; Bektaş'ın sağında ve solunda iki nurani zat var, Bektaş'a Kur'an okutuyorlar. Lokman girer girmez hemen onlar kayboldular. Lokman, çocuğa, "Bunlar kimdir?" diye sordu. Birinin Hazret-i Peygamber, diğerinin de Hazret-i Ali olduğunu anladı³ (Köprülü, 1993: 50). Gölpınarlı da Lokman-ı Parende, hakkında Vilayet-Name'deki bilgiyi şöyle vermektedir; "Lokman-ı Parende, Türkistan'ın doksan dokuz bin pirlерinin piri Sultan Hacı Ahmed Yesevi'nin halifesiydi, perendelik hizmetini, ona, Muhammed-i Hanefî oğlu Ahmed Yesevi vermişti" (Gölpınarlı, 1995: 5).

Vilayetnamelerde, Ahmed Yesevi ile Hacı Bektaş Velî'yi aynı zaman, mekân ve olayda bir araya getiren menkabelerin bulunduğu gözlenmektedir. Ahmed Yesevi'nin Hacı Bektaş Velî'yi Rum diyarına düşünce ve öğretilerini yaymak üzere görevlendirmesi dut ağacı menkabesinde anlatılmaktadır. "Erenlerden biri, Rum ülkesine er gönderildiğini Rum erenleri de duysun diye meydana yanan ateşten bir eksi (eğsi, köseği, eksi=odun) alıp atıyor. Bunu, Konya'da Emir Cem Sultan halifesi Hak Ahmed (Emiri nü. da Hak Ahmed) Sultan tutuyor. Hacı Bektaş sonradan tekkenin yapıldığı yerde türbe bahçesine çakıyor. Eksi, dut ağacındanmış. Yeşeriyor, dut veriyor. Alevi ve Bektaşilerce türbe bahçesindeki dut, bu eksidir. Vilayet-Name'de

‘şimdiye dek durur, yukarı ucunda yanıği bugüne dek durur, muayyen gözükür’ diyor (38.b). Hacim Sultan Vilayet-Namesi de ‘el haletü hazihi şimdi yemiş virür’ demektedir. Ancak bu kitapta eksiği atan Ahmed Yesevi’dir. Fakıyh Ahmed, Konya’da tutmuş, hücresinin önüne dikmiştir (s.15, yaz. s.12). Bu rivayet, Saltuk-Name’de de var (v.255)⁴ (Gölpınarlı, 1995: 107). Yaşadıkları yıllar itibariyle karşılaşmaları mümkün olmamasına rağmen “Velayetname’de Hacı Bektaş’ın, Ahmed Yesevi ile mülakatı çok garip bir surette gösteriliyor: O menkabeye göre, Ahmed Yesevi, cümle Horasan’ın valisi ve 99.000 müridin şeyhidir; lakin Bedahşan mülkü tamamen kâfirler elinde olduğu için, İslam memleketine daima akınlarda bulunuyorlar. Nihayet bundan usanmış olan halk, Hoca Ahmed’e gelip yalvarıyorlar. O da, henüz on iki yaşında bulunan oğlu Haydar’ın başına tac ve beline kılıç kuşatıp tuğ ve âlem veriyor, Haydar, maiyyetinde 5.000 kahraman ile harbe gidiyor. Şeyh, oğlunu gönderirken her nasılsa Allah adını anmadığından, bu ordu bozguna uğruyor; Haydar esir ediliyor; bütün maiyyeti kılıçtan geçiriliyor. Haydar, yedi sene hapiste kalıyor; Horasan halkının Bedahşan kâfirlerinden çekmedikleri kalmıyor. Nihayet, gelip Hoca Ahmed Yesevi’ye yalvarıyorlar; o da, Allah’a münacat ediyor ve birdenbire tekke kapısında Hacı Bektaş Velî beliriyor. İçeri girip şeyhe selam veriyor, eşğine yüz sürüyor; Hoca Ahmed de, ‘İşte mülk sahibi geldi!’ diye seviniyor. Yemekten sonra Hoca Ahmed olanı biteni anlatıyor. Bektaş Velî, hemen şahin kıyafetine girerek uçup gidiyor. Hoca Ahmed’in müridleri, onun bu Çıplak Abdal’a gösterdiği iltifata kızıp tekkeyi bırakıyorlar; lakin bir taraftan da Hacı Bektaş Velî bir anda Haydar’ı esaretten kurtararak babasına teslim ediyor. Bunun üzerine bütün dervişler onun büyüklüğünü teslim ediyorlar”⁵ (Köprülü, 1993: 52) Hacı Bektaş Velî’nin müritleri tarafından yazılmış olan Velayetnamelerin bazen birbirleriyle çeliştiğini hatta farklı söylemleri barındırdıklarını söylemek mümkün olacaktır. “Hacim Sultan Velayetnamesi’nde, Hacı Bektaş Velî doğrudan doğruya Hoca Ahmed Yesevi halifesi olarak zikredilir; hâlbuki Hacı Bektaş Velî Velayetnamesi’nin tam ve mensur nüshaları ile Kühü’l-Ahbarın beşinci cildinde, Hacı Bektaş’ın Şeyh Lokman-ı Perende müridi olduğu ve bu Lokman-ı Perende’nin Hoca Ahmed Yesevi’den-hatta diğer zayıf bir rivayete göre Hoca’nın cediti nesl-i Ali’den meşhur Muhammed Hanefi’den- el aldığı anlatılmaktadır. İşte, bu suretle, mesela Hacim Sultan Velayetnamesinde doğrudan doğruya Ahmed Yesevi ile Bektaş Velî arasında geçtiği anlaşılan menkabeler diğerinde Lokman-ı Perende ile Hacı Bektaş arasında geçmiş gibi gösterilir; bununla beraber, bu ikinci tarzda rivayetleri içine alan Hacı Bektaş Velî Velayetnameleri’nde de yine doğrudan doğruya Ahmed Yesevi ile Hacı Bektaş arasındaki bir takım menkabeler de vardır (Köprülü, 1993: 50). “Vilayet-name, Hacı Bektaş hakkında doğru, yanlış fakat hemen hepsi olağanüstü olayları ihtiva ettiğinden, bu eser, hiç şüphe yok ki kendisinden bir hayli sonra ve menkabevi hayatı, kendisini görenlerden duyanların daha sonrakilere eklentilerle nakledilerek mayalanıp yoğurulduktan, Bektaşî geleneği adamakıllı meydana gelip dal budak aldıktan sonra yazılmıştır (Gölpınarlı, 1995: XXIV).

4. Hacı Bektaş Velî'nin "Vilayet-Namesi" ile Nezihe Araz'ın "Kutlu Melek" Adlı Oyunu Arasındaki İlişki

"Kutlu Melek" adlı oyununda Nezihe Araz, Ahmed Yesevi'nin Hacı Bektaş Velî'yi Anadolu'ya göndererek Yesevi öğretisini yaymasını, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşuna destek olmasını tiyatro ekseninden sergilerken iki tarihi kişilik arasındaki birliktelik ve ortak amaç ülküsüne dikkat çektiği gözlenmektedir. Oyunda Ahmed Yesevi ile Hacı Bektaş Velî'nin kadın-erkek eşitliğini ön plana çıkaran bir kurgu içinde sahnelendiği ve Anadolu Türklerinin İslamiyet'i benimsemesi için ortak bir yönelişle hareket edip ana aksiyonu oluştukları görülmektedir. "Kutlu Melek" oyununun bu nokta da, dramaturjik açıdan tarihi gerçekliğe işlevsel biçimde hizmet ettiğini söylemek mümkün olacaktır.

Nezihe Araz'ın Hacı Bektaş Velî hakkında yazılmış Velayetnameleri kaynak olarak aldığı, detaylı bir dramaturgi masa başı çalışmasının sonucunda, Velayetname nakledilen menkabelerde anlatılan olay ve tarihsel kişiliklere bağlı kalarak yaratıcı kurgu yaptığını söylemek mümkün olacaktır. Oyunun kadın karakterinden Kutlu Melek kişileştirmesini Gölpinarlı Vilayet-Name eserinde şöyle tanıtmaktadır; "Fatıma Bacı; bu kadının İdris'in aldığı kadın olduğunu bütün Alevi ve Bektaşiler söylerler. Sonradan Kutlu Melek ve Kadıncık Ana diye anılan bu bayanın adı, rivayete göre Fatıma Nuriyye'dir. Erenler Meclisinde bulunuşu dikkate değerdir" (Gölpinarlı, 1995: 108). Oyunun Yesevi, Bektaş ve Kutlu Melek dışındaki kahramanları; Saru, Karaca, Gülhanım, İdris, Duruca, Kırmızı Ebe, Badem Kız, Kumral Abdal ve Orhan Bey Velayetnamelerde menkabelerde anlatılan Bektaşî-Alevi geleneğinin önem verdiği kişilerdir. Oyunda Velayetname'ye dayanılarak Hacı Bektaş Velî'nin, Osman Gazi'ye İmparatorluğun kuruluşunda manevi destek verdiği aktarılmaktadır. Tarihsel olarak bunun mümkün olamayacağı dikkate alınmalıdır. Gölpinarlı'nın tespiti şöyledir: "Hacı Bektaş, Osmanoğulları'ndan hiçbiriyle görüşmemiştir: Yeniçerilerin kendilerini Hacı Bektaş'a mensup saymalarının sebebi vezir Hacı Bektaş Paşa'yla Hacı Bektaş evladından Timurtaş Dede'nin ve Mevlana soyundan Emirşah'ın askere börk tayininde adlarının geçmesindedir (Gölpinarlı, 1995: 127).

5-Asal Oyun Kahramanı olarak Ahmed Yesevi Kişileştirmesi ve Yönelişi

Dramatik malzemesi tarihi kişileştirmeden ve tarihsel bir olaydan alan Nezihe Araz'ın Kutlu Melek adlı oyununu Hacı Bektaş Velî'nin Velayetnamesine bağlı kalarak gerçekçi bir yönelişle kurguladığını belirtmek mümkündür. Söz konusu oyunda, iki farklı zaman, iki farklı dekor ve iki farklı kurgu tasarlandığı, yazarın "şimdi"yi anlattığı aksiyon planında, üniversite öğrencisi genç bir kız ile bir profesör arasında geçen yaratıcı kurgudan söz etmek doğru saptama olacaktır. Ana aksiyonun "geçmiş"i anlatan olaylar dizisinde ise, Ahmed Yesevi, Hacı Bektaş Velî, Kutlu Kadın gibi dinsel, efsanevi, edebi ve tarihi kişiliklerin oyun kahramanları olarak ele alınıp değerlendirildiği görülmektedir. Yazar, "şimdi"yi anlatan oyun planında, 2000'li yıl-

ları “oyunun geçtiği zaman” olarak ele alırken “geçmiş”i sergilediği kurgusun da ise 12. yüzyıl dönemini zamansal ve mekânsal uzamda değerlendirmektedir. Oyunun “şimdi”deki dekoru günümüz Türkiye’si iken, “geçmiş”teki dekoru ise Orta Asya ve Anadolu topraklarıdır. “Perde açıldığı zaman seyirci kendini uçsuz bucaksız bir Orta Asya yaylasında bulur. Sağda uzakta bir taş binanın, kanatları ardına kadar açık duran kapısından, içeriği görürüz. İçeride yanan Ata ocağının özelliği, hiç sönmeyen yanmasıdır. Dekorda aslanan kocaman yayladır. Bir bölümü görünen bina, Ahmed Yesevi’nin evi, dergâhı, toplantı merkezidir. (...) Perde açılırken Orta Asya müzik aletleriyle sırlı, mistik bir melodi adeta güzel bir koku gibi ortalığa yayılır. (...)” (Araz, 1998: 1). Oyunun serim bölümü üniversite öğrencisi genç bir kız ile onun tez danışmanı bir öğretim üyesi arasındaki “Türklerin Asya’dan Anadolu’ya göçleri” konulu akademik bir çalışma hakkındaki konuşmalarla başlar. Bu bölümdeki ana dramaturgi saptaması, sahne atmosferini oluşturan dekor anlayışı üzerine yapmak mümkün olacaktır. Çünkü dekor tasarımı “geçmiş”i yansıtmasına rağmen, zaman “şimdi”yi anlatmaktadır. Nezihe Araz yaratıcı kurgusuna yönelik serim bölümünü söz konusu tezin araştırma kişisi olan Ahmed Yesevi üzerine oluşturulmuştur.

“Prof. - (...) Eski tarihlerin “ulu bir adam” diye nitelediği bir yıldız var. Ben onu bir yaşam yorumcusu, bir yaşam biçimi ustası olarak görüyorum. (...) Dünyaya yepyeni bir insan modeli öneren bir sanatçı.

Kız- Ahmed Yesevi’den söz ediyorsunuz öyle değil mi?

Prof. - (...) Evet, ondan. Pekii... O günden bu güne... Kaç kişi, kaç kitap yazmış, bu adam için? O ki... (...) Dünyaya yeni bir yaşam biçimi, yeni bir toplum düzeni öneriyor. Ve... Kökeninde bu amacın yarattığı atılımla, yetiştirdiği, güvendiği, yüzlerce ustayı yola koyuyor. ”Gidin, anlatın, öğretin” diye” (Araz, 1998: 3).

Oyunun ikinci sahnesi Ahmed Yesevi ile müritleri arasındaki diyaloglarla devam eder. Müritler, Ahmed Yesevi’nin ışığını, onun “hikmet”ini yaymak için Anadolu’ya göç etmek üzere dirler. Hangi müridin nereye gideceğine karar verilecektir. Bu kararı da Ahmed Yesevi verecektir. Ahmed Yesevi karar için küçük bir ritüel düzenler. Yanan ocaktan aldığı kor halindeki kütükleri, toprak üzerine çizilmiş haritaya fırlatır. Kütük nereye düşerse, müridi de oraya göç edecektir. Nezihe Araz, oyunda kullandığı bu mistik detayla Ahmed Yesevi’nin her müridine eşit uzaklıkta durduğuna vurgu yaparak adil kişilik yapısını sergiler. Ahmed Yesevi’nin yanan odunları yanmadan eline alabilmesi, yazar tarafından kurguladığı oyun kişisine yüklediği sufilik, ermişlik gibi manevi gücün göstergesi olarak yansıtılır. “Yesevi- (...) giden her göç kafilesinin başında, bizi temsil edecek biri olacak. Başı o çekecek. (...) Geyikli Baba! Hele gel, hele, yakınım gel. (...) Diyar-ı Rum’a saldıktı seni. Şu elimdeki yanan köseseyi bilinmedik yollara fırlatacağım. Ateşin ardından git. (...) yel ol uç, sel ol coş. Bu ocaktan aldıklarınla orada kuracağın ocağını tütür. Sen, Diyar-ı

Rum'un yeşil incisi sayılan bir aziz kentin kurtarıcısı olacaksınız. O kentin adı da sayende Yeşil Bursa olacak" (Araz, 1998: 5). Yesevi- (...) Karacam! Karaca Ahmetim. (...) Diyar-ı Rum'da geçtiğin her yerde ocağın tütsün (...) Çünkü sen hastaların şifası, dertlilerin devası olacaksınız. (...) (Araz, 1998: 6). Yesevi - Saru Saltuk Mehmetim! (...) Yedi krallık yerde nam sahibi olacak: Türk ilinin cümle bilgi, sevgi, saygı nimetlerini Tanrının bütün kullarına da eriştireceksin. Var git! Gez, gör, ver! (Araz, 1998: 7). Yesevi - Bektaş dostum! Bin yerde çerağın yanacak, bir yerde mekanın olacak. Sana Diyar-ı Rum'da Sulucakarahöyük yurtluk-ocaklık verildi. (...) Şunu bilin ki "açları doyuracak, çıplakları giydirecek, ağlayanları güldürecek, yıkılanları yapacaksınız. Hoşgörü inancınız, barış kılıcınız olacak. Ve de... Türkçe! Güzel Türkçemiz... Birlik ve beraberliğin altın anahtarı olarak elinizden ve dilinizden eksik olmayacak (Araz, 1998: 7-8).

Kırk müridini, Anadolu'nun kırk önemli iline gönderen Ahmed Yesevi amaçlarını, ülküsünü "sırları, pırları, dilleri. Aman hele dilleri unutmayın. Bir olun. Birlik olun. Ve en önemlisi elinize- belinize- dilinize sahip olun!" (Araz 1998: 5) diye özetleyerek Alevi, Bektaşî ve tasavvuf öğretisinin temelini oluşturan ana düşüncesini vurguladığı görülmektedir. Nezihe Araz'ın kurgusunda, oyunun üçüncü sahnesinde "şimdi"ye dönüş yapıldığı ve danışman profesörün, öğrencisini Anadolu'ya yapılan göç hakkında bilgilendirdiği görülür. Oyun yazarının bu noktada tarihsel kaynaklara ve araştırmacılara gönderme yaparak, dramatik malzemenin tarihsel gerçekliğe sıkı sıkıya bağlı kalarak kurguladığını söylemek mümkün olacaktır. "Prof.- Eski tarihçilerimizden... Ünlü Aşıkpaşazade'nin kitabını mutlaka okumalısın... Ona göre göç grupları içinde dört ayrı taife var:

- Alp erenler.
- Ahiler.
- Abdallar.
- Bacılar.

(...) Alp erenler, toplumun savunma sistemini oluşturan seçilmişlerdi. Bunlara sonradan Gazıyan-ı Rum demişler. Ahilere Ahiyan-ı Rum denmiş. Onlar bir tür ekonomi uzmanları ve ticaret ve sanayi erbabı diyelim. Abdallar... Aslında entelektüeller takımı. Okumuş-yazmışlar ve fikir ve felsefe sahipleri. Ve bacılar grubu ki Anadolu'da Bacıyan-ı Rum diye söyleniyorlar. Bunlar örgütlenmiş kadın takımları. (...) Baş görevleri barış! Barışın her türlüünü onlar savunuyor, öğretiyor, yürütüyor" (Araz, 1998: 9-10).

6-Asal Oyun Kahramanı olarak Hacı Bektaş Veli ve Yönelişi

Nezihe Araz'ın Ahmed Yesevi'nin en önemli müritlerinden Hacı Bektaş Velî'yi oyunun ancak dördüncü sahnesinde seyirci ile buluşturduğu gözlenir. Omuzunda sazı ile Horasan diyarından yola çıkan Hacı Bektaş Velî, Anadolu'ya Türklerin yerleşmesi için başlatılan çalışmalarda görev alan en kıymetli erenlerden biridir. Yedi yıldır yollardadır. Sonunda yolculuğu sona ermiş ve köylülerin Suluca dedikleri, Sulucakarahöyük'e köyüne gelmiştir. Hacı Bektaş Velî'yi Suluca'da Kutlu Melek ve görümcüsü Gülhanım'la tanışır.

“Kutlu- Yoksa sen de Yesevi ocağının sayılmışlarından mısın?” (Araz, 1998: s.15). Gülhanım, Hacı Bektaş Velî'den hoşlanmamıştır. Buna karşın Kutlu Melek, Hacı Bektaş Velî'nin bir ermiş olduğuna inanmış ve onu konuk etmek istemiştir. Evinden Bektaş'a ekmek ve peynir getirir. Hacı Bektaş karnını doyururken Kutlu Melek'in kayınvalidesi Meryem gelir ve yoksulluktan neredeyse tümüyle boşaltılmış erzak dolaplarının mucizevi bir şekilde bal, tereyağı ve ekmekle dolup taşıdığını söyler. Nezihe Araz bu kurguyla Hacı Bektaş Velî'nin mübarek bir derviş olduğuna vurgu yapar. “İdris- (...) Ağam hoş gelmişsin. (...) Şurada, Bektaşlar'da yolcular vardı. Seni onlar anlattılar. Yesevi fıkarcıymışsın. Seçilmişlerdenmişsin” (Araz, 1998: 17). Nezihe Araz, Kutlu Melek'in mutfağına gelen bu mucizevi bereket ve bolluğun kaynağını Hacı Bektaş Velî olarak gösterirken onun da tıpkı Ahmed Yesevi gibi mistik güçleri olan erenlerden olduğunu vurgular. Köye yerleşen Hacı Bektaş Velî, Yesevi öğretisini yaymak üzere Suluca'da dergâh çalışmalarına başlar. Köyün gençleriyle okuma yazma, töreler, ahilik yolları, abdallık bilgileri ve bacılık sorumlulukları üzerine sohbetler etmekte ve bu sohbetlerde de Ahmed Yesevi'den, onun öğretisinden yola çıkarak bilgeliğini paylaşmaktadır. “Bektaş- (...) onun adı Ahmed Yesevi'dir. Can! Tanrının sevgili kulu (...) Türk ilinden Diyar-ı Rum'a gönderilen cümle alperenler, ahiler, gaziler, abdallar ve de bacılar... Her birinizin aslında tek bir görevi vardır: yeni vatan dediğimiz bu toprakları Türk etmek! (...) Doğrusunu istersen, bu, ancak, bizim üç barış ilkemizi uygulamakla olur. 1. Önce kendinle barış tutacaksın. 2. Sonra toplumla barış tutacaksın. 3. Ondan sonra da Tanrıyla barış kuracaksın (Araz, 1998: 25).”

Nezihe Araz'ın yazdığı Kutlu Melek oyun metninin ikinci perdesi, Hacı Bektaş Velî ve Kutlu Melek'in Yesevi öğretisi üzerine sohbetleriyle başlar. Söz konusu diyaloglar da, Hacı Bektaş Velî'nin Türklüğe ve Türkçeye verdiği önem görülmektedir. “Bektaş-Yakın bir gelecekte, sen de göreceksin burada dağ-taş insan kardeşlerimizle dolacak her yerde güzel Türkçemiz konuşulacak. İnsanlar birbirini sevecek anlayacak, birleşecek” (Araz, 1998: 36).

Daha önce köyde üç gün kalacağını açıklamış olan Hacı Bektaş Velî'nin Suluca'dan ayrılmamış olması özellikle Gülhanım'ı rahatsız etmektedir. Oyunun karşıt karakter konumundaki Gülhanım, Hacı Bektaş Velî'ye köyün huzurunu kaçırdığını söyler ve gitmesini ister. Köyde, Kutlu Melek ve Bektaş hakkında gerçekliği olmayan dedikodular yayar. Kardeşi Saru'da Gülhanım'ı

destekler. Köylüler söylentilerden ve dedikodulardan etkilenecek Kutlu Melek'e tavır alırlar. Kutlu Melek, hakkında çıkan dedikodular üzerine İdris'ten Köy Meclisini toplamasını ister, mecliste eşine ihanet etmediğini söyleyerek kendini savunan bir konuşma yapar. "Kutlu- (...) Ben sevdiğim İdris Alp'e söz vermişim. O da beni bilir. Benim sözüm burda bitmiştir. İsteyen konuşadursun. (...) Demek bunu size öğretmemişim yazık! Türkmen kısmı, eline, beline, diline... Veee, Türkmen kızları, ayrıca gönlüne... Hükmetsmeyi bilmeli! Bende size yadigar olsun bu deyiş" (Araz, 1998: 61). "Kutlu – Şimdi soruyorum: Ne yapmış Kutlu? Deyin bakalım. Susmayın! (...) Bektaş Can'a gelince... O, Sulucakarahöyük'e görevli gönderilmiş bir Tanrı konuştur. Bir ışıktır. Ayırıkçı bozucu değil, birleyici-yapıcıdır. Onun ışığı sönersen... Anadolu'muzda tüm ışıklar söner. İsteyen inanır ona, inanmayan aldırılmaz! (...) Bu sizin bileceğiniz iş. Bu nedenle, size darılmam. "Ama başımı da eğmem. Size gâvurdum Müslüman oldum demem. Kendi adıma değil kadın kısmı adına! (Araz, 1998: 64)." Saru, yengesinin meclisteki konuşması üzerine vicdan azabı duyar ve Gülhanım'la birlikte onlara komplo düzenlediklerini söyleyerek Kutlu Melek'ten af diler. Köylülerin Hacı Bektaş Veli ile ilgili net bir fikirleri yoktur. Bir yandan ondan şüphe ederken diğer yandan da kerametleri karşısında şaşkınlığa düşmektedirler.

"1.Adam- Diyorlar ki dağın doruğunda ateş yakmışsın. Sonra da hırkanı ateşe atmışsın. Ve külün savrulduğu her yer az zamanda ağaca, çiçeğe bürünmüş. Sihirbaz mısın sen?"

Bektaş – O büyüden anlamayız biz. Ve de inanmayız... Eğer dağın, taşın, ağaca, çiçeğe bürünmesini istiyorsan, hırkanı savurmaya gerek yok. Çalışır; ağaca, toprağa emek verir, budar, aşlar, temizler, sularsın. Bunun için mucize gerekmez... İnsan gücü, insan yüreği yeterlidir (Araz, 1998: 66-67).

Yesevi ve Bektaşî öğretisine göre, sihir denen aldatıcı yanılısma yoktur. Var olan ve gerçek olan tek şey çalışmak ve sonucunda elde edilen emektir. Suluca köylüleri Yesevi ve Bektaşî öğretisi üzerine tartışırken bu arada kurulmak üzere olan Osmanlı Beyliğinde bazı gelişmeler olmaktadır. Osmanlı Beyliğinin kurucusu Osman Bey, hasta yatağındadır. "Kutlu – (...) Şimdilik bu sözü keselim. Önemli bir şey daha söylemek istiyorum. Bu sabah Söğüt kasabasından bir haberci geldi. Karakeçicilerin Beyi Kara Osman Bey öte dünyaya göçmüş. Oğlu Orhan Bey acele bizi çağırıyor. Bizimle gelmek isteyenler varsa hemen hazır olsunlar" (Araz 1998: 67). Beklenmedik bu gelişme üzerine bazı köylüler, Hacı Bektaş Veli'nin, Osman Bey'in yerine geçme niyetinde olduğunu söyleyerek onu eleştirir ve suçlarlar. Kendisine yapılan bu haksızlık karşısında susmayı tercih eden Hacı Bektaş Veli, derviş sabrına bürünür. Zaman ve sabrı onu çıkartır. Oyunun on dördüncü sahnesinde, bir köylünün anlattıklarıyla Hacı Bektaş Veli kişileştirmesi hak ettiği tarihsel kimliğine kavuşur.

“2.Adam – (...) Adı Bektaş olan bu yiğit adam, Kara Osman Beyimizin karşısına dikildi. (...) Hemen söze girdi. “beni görmek istemişsin” diye gülümsedi. “ben nicedir senden haber bekliyordum. Kara Bey! Biz seninle yad değiliz, ezel dostuyuz.” (...) Başındaki Horasan küllahını çıkardı: “al şu Horasan tacını başına giy” diye seslendi. Belindeki erlik kılıcını beline kuşan diye ona uzattı. (...) Şimdi adın Osman Bey, az sonra Osman Sultan Bunlar, işte böyle adamlar. Biz onların gerçeğini göremiyorsak, suç onlarda değil. O gün Dirlikte hırpaladığınız Bektaş işte böyle biri! Ama... Görene, körene (Araz, 1998: 77).

Oyunun final sahnesinde Osman Bey’in öldüğünü, oğlu Orhan Bey’in uzun repliğiyle öğrenilir. Ahmed Yesevi’nin Anadolu’ya gönderdiği kırk müridi ve en önemlisi Hacı Bektaş Velî, Osmanlı İmparatorluğu’nun kurulmasında aktif rol oynamış ve Türk kimliğinin Anadolu’ya yerleşmesinde önemli etkenlerden biri olmuşlardır. “Orhan Bey–Tanrının aziz kulları, bizim seçkin dostlarımız. Kara Bey’in vasiyetine uyarak (...) Babam şöyle buyurdu

-Anadolu bir ve bütün olmalı.

-Toprak bütünlüğü asaldır, Din bütünlüğü güzeldir.

-Ama toprak bütünlüğü önce gelir.

Kimseyi zorlamadan, gönlünü kazanarak İslam olursa ne ala. Lakin İslam’da zorlama yoktur! -Tanrı toprağının bütünlenmesinde ölçemediğimiz yücelikler vardır.

-Kılıcınız elden düşmeyecek.

-Lakin kitabımızda öyle!

-Kitap, ulaştığınız her toprakta adaleti sağlamak içindir.

Duyduk duymadık demeyin. (...) Şunca askerimizin, Bektaş kardeşimizin dileklerini benimsemesi, düşlediklerini yapabilmesi için, Horasan ocağının eliyle onları kutsamasını, tekbirlerinin yürekten diliyorum. Elinin, Alp erenlerinin, savaş erenlerinin üzerinde olduğunu, sizin tanıklığınızda onlara gösterebilirsin. Göstersin ki, kalplere güven gelsin. Bir merkeze, bir ocağa bağlı olduklarımızı bilsinler! (Araz, 1998: 79-81).

Nezihe Araz’ın Kutlu Melek oyunu, Orhan Bey’in yeniçeri ocağının Hacı Bektaş Velî aracılığıyla Ahmed Yesevi öğretisine gönülden bağlı olduğunu ve tam sadakatle İmparatorluğa hizmet edeceklerini söylemesiyle biter.

Sonuç

Nezihe Araz Kutlu Melek oyununda, dramatik malzemesini tarihten ve tarihsel kişileştirmeden alarak yaratıcı kurgu tekniğiyle Osmanlı İmparatorluğu’nun

kuruluş aşamasında önemli etkileri bulunan Hacı Bektaş Veli ve Ahmed Yesevi karakterlerini tiyatro sahnesine taşıdığı tespit edilmiştir. Ahmed Yesevi ve Hacı Bektaş Veli'nin, Türklük bilincini oluşturmak suretiyle Anadolu'ya özgü yapılandırdıkları yeni kültürel dokunun Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundaki etkin rolü, söz konusu bu oyun aracılığıyla tiyatro sahnesine aktarılmıştır. Nezihe Araz oyunun kurgusunu tasarlarken tarihsel bilgi kaynağı olarak Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi ile nakledilen menkabelerden esinlendiği, bu nedenlerden dolayı kurgunun yaratıcı bir değer taşıdığı kadar, tarihsel bir değer taşıdığına da söylemek mümkün ve doğru olacaktır.

Yazarın oyun kurgusunu oluştururken bazı noktalarda tarihsel gerçeklikten uzaklaştığını, dramatik malzemenin "yoğunluk" ilkesini oluşturabilmek için tarihsel gerçekliği değiştirmek zorunda kaldığını belirtmek de önemli olacaktır. Bu yönleyle, Nezihe Araz'ın Kutlu Melek adlı oyunda tarihsel gerçeklikten koptuğu üç noktanın tespit edildiğinin altını çizmek gerekecektir. Bu noktalardan ilki, ölüm tarihleri arasında yüzyıllık fark olmasına rağmen Hacı Bektaş Veli ve Ahmed Yesevi kişiliklerinin oyun içinde aynı zaman dilimi içinde kurgulanmasıdır. İkincisi, alanla ilgili araştırmacıların Hacı Bektaş Veli ile Osmanlıları arasında fiziki bir görüşme olmadığına yönelik tespitlerine karşın oyunda bu durumun gerçek olarak ele alınmasıdır. Tarihsel gerçekliğin yazar tarafından kırıldığı üçüncü nokta ise, yeniçeri ocağının kurulmasının Hacı Bektaş Veli'nin ölümünde sonra olmasına rağmen oyunda bu durumun Hacı Bektaş Veli'nin yaşadığı zamana denk düşmüş olmasıdır.

Söz konusu tespit edilen zaman-mekân uzamında kırılan bu üç tarihsel gerçekliğin yazar tarafından yaratıcı kurgu tekniğine hizmet etmesi amacıyla işlevsel bir yöntemle değiştirildiği düşünülmektedir. Sonuç olarak oyunda ele alındığı üzere Ahmed Yesevi, Hacı Bektaş Veli ve Orhan Bey aynı zaman diliminde yaşamamışlar, aynı çağdaş olamamışlardır. Yeniçeri ocağının kuruluşu, Bektaşî öğretisi ekseninde oluşmasına karşın ancak Hacı Bektaş Veli'nin ölümünden sonra gerçekleşebilmiştir. Hacı Bektaş Veli, Ahmed Yesevi öğretisini hocası Lokman Parende'den almış, Anadolu'da bu öğretiyi yaymak için müritler yetiştirmiştir. Ancak Nezihe Araz yaklaşık iki yüzyıl süren bu zaman aralığını daraltarak birbirini her alanda etkileyen söz konusu bu tarihsel kişi ve olayları, Kutlu Melek oyununda dramatik malzemenin yoğunluk ilkesine dayanarak aynı zaman ve mekânda kurgulamak zorunda kalmıştır. Ahmed Yesevi öğretisinin ana temsilcisi olarak kabul edilen Hacı Bektaş Veli, oyun kurgusunda asal kahraman olarak kullanıldığı gözlenmiştir. Oyunun aksiyonu Hacı Bektaş Veli'nin Orta Asya'dan Anadolu'ya gelmek üzere başladığı yedi yıllık yolculuktan sonra olduğu saptanmıştır. Oyun temasının, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşunda Ahmed Yesevi öğretisi ve Hacı Bektaş Veli'nin etkisi olarak saptanabilecek olan Kutlu Melek oyununda, tarihsel gerçekliğin-yer yer kırılmasına rağmen-olaylar dizisinde başat rol oynadığını söylemek mümkün olacaktır. Oyunun

ateşleme noktası, Ahmed Yesevi'nin Türkleri bir araya getirmek için yeni bir Türk devletini kurmak amacıyla Hacı Bektaş Veli ile birlikte kırk müridini Anadolu'ya göndermesi üzerine başlar. Destansı bir üslup ile anlatılan tarihi ve mistik oyunda sahnede görülmemesine rağmen Ahmed Yesevi kişileştirmesinin oyun kurgusunda etkin ve güçlü bir rol oynadığı dramaturjik olarak saptanmıştır. Kutlu Melek oyununda, tarihsel kişilik olarak Ahmed Yesevi ve Hacı Bektaş Veli kişileştirilmesinde simgesel ve dinsel motiflerin sıklıkla kullanıldığı, Hacı Bektaş Veli ve Ahmed Yesevi kişileştirmelerinde, çoğunlukla tarihsel gerçeğe bağlı kaldığı ancak, aynı zaman diliminde yaşamadıkları gerçeğinin göz ardı edildiği gözlenmiştir.

Bu çalışma sonucunda görülmüştür ki Anadolu Alevi-Bektaşî geleneğinin en önemli kurucu isimlerinden Hacı Bektaş Veli, tiyatro sanatına dramatik malzeme ve karakter olacak değerde yaşam sürmüştür, Türk kültürü, Türk tarihi ve Alevi-Bektaşî geleneği üzerinde derin izler bırakmıştır. Türk edebiyatı, Türk tarihi ve Türk kültürü üzerinde pek çok akademik çalışma kaynağı olan Hacı Bektaş Veli, dramatik malzeme olarak Nezihe Araz'ın Kutlu Melek adlı oyunuyla Türk tiyatrosu metinlerine "oyun kahramanı" olarak girmiş, bu alanda güçlü ve işlevsel bir oyun kişileştirmesi olacağını kanıtlamıştır.

Sonnotlar

- ¹ Aktaran; Yıldırım Rıza, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı 51, s.114
- ² İkinci Baskının Önsözü Ocak, Ahmet Yaşar. (1983). Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri, İletişim Yayınları 12. Baskı, ISBN 975-470-783-9, İstanbul.
- ³ Köprülü, Fuad (1993). "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar",Türk Tarih Kurumu Basımevi, 8.Baskı, Ankara. S.50 (Dipnot 52, Velayetname-i Hacı Bektaş Veli, s.6)
- ⁴ Gölpınarlı, Abdülbaki (1995). Paragrafta, parantez içerisinde verilenler Vilayet-Namelerin metinlerine ait sayfa numaraları olarak belirtilmiştir.
- ⁵ Köprülü, Fuad (1993). "Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar",Türk Tarih Kurumu Basımevi, 8.Baskı, Ankara. S.50. (Dipnot 57, Velayetname-i Hacı Bektaş Veli, s.10-15. Bu menkabe Hacim Sultan Velayetnamesi'nde mevcut değildir.)

Kaynakça

- ARAZ, N. (1998). *Kutlu Melek*. Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- AŞIKPAŞAZADE, D. A. (1949). *Tevarih-i Al-i Osman*. Haz. Nihal Atsız. Türkiye Yayınevi, İstanbul.
- ÇELEBİ, E. (1995). *Menakıbu'l-Kudsiyye fi Menasibi'l-Ünsiyye*. Haz. İsmail E. Erünsal ve Ahmet Yaşar Ocak. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- DURAN, H. (2010). "Velayetname' ye Göre Hacı Bektaş Veli". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Ankara.
- EFLAKİ, A. , *Menakıbu'l Arifin*. Tercüme; Tahsin Yazıcı.

- EFLAKİ, A. (2001a). *Ariflerin Menkıbeleri*. Cilt I. Çeviren Tahsin Yazıcı. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- EFLAKİ, A. (2001b). *Ariflerin Menkıbeleri*. Cilt II. Çeviren Tahsin Yazıcı. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- FIĞLALI, E. R. (2006). *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*. İlahiyat Vakfı Yayınları, İzmir.
- GÖLPINARLI, A. (1992). *Alevi Bektaşi Nefesleri*. İnkılap Kitabevi, İstanbul. ISBN:975-975-10-0928-4
- GÖLPINARLI, A. (1995). *Vilayet-Name*. İnkılap Kitabevi, İstanbul. ISBN:978-975-10-0247-1
- GÜZEL, A. (1992). "Ahmet Yesevi'nin Fakr-Namesi İle Hacı Bektaş Veli'nin Makalatı Arasındaki Benzerlikler", *Milletlerarası Ahmed Yesevi Sempozyumu Bildirileri*. Ankara.
- KORKMAZ, S. (2001). Ahmed Yesevi ve Hacı Bektaş Veli Aralarındaki Bağlar, Fikirleri, Tesirleri ve Türk İslam Edebiyatına Katkıları. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Sayı: 11. Erciyes Üniversitesi Yayınları. Kayseri.
- KÖPRÜLÜ, F. (1993). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, 8. Baskı, Ankara.
- KURTOĞLU, O. (2011). "Ali Nihani'nin Manzum Hacı Bektaş-ı Veli Velayetnamesi ve Velayetnamedeki Hacı Bektaş-ı Veli Medhiyeleri". *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 5731.
- MERTOL, T. (2000). *Tarihi Metin Çalışmalarında Usul: Menakıbu'l- Kudsiyye Üzerinde Bir Deneme*. Deniz Kitabevi İstanbul.
- NOYAN, B.(2006). "Balım Sultan Erkannamesi Merkezli Geleneksel Bektaşiliğe Ait Bir Ritüel Örneği: İkrar". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. Sayı 40. Ankara.
- OCAK, A. Y. (1983). *Alevi ve Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları 12. Baskı.
- SAY, Y. (2010). *Şuca'eddin Veli (Sultan Varlığı) ve Velayetnamesi*, T. C. Eskişehir Valiliği Yayınları, Sistem Ofset Matbaacılık, 978-605-363-673-1, Ankara.
- SEZGİN, A. (1990). *Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilik*. Ankara.
- SEYİDOĞLU, B. (1995). *Mitoloji Üzerine Araştırmalar, Metinler- Tahliller*. Bizim Gençlik Yayınları, Kayseri.
- TEKİN, A.(2012). *Türk'ün Tarihi*. Kariyer Yayıncılık, İstanbul.
- YILDIRIM, R. (2009). "Hacı Bektaş Veli ve İlk Osmanlılar: Aşıkpaşazade'ye Eleştirel Bir Bakış". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 51. Ankara.

